

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ КОМПОНЕНТІВ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ

§ 1. Біологічне різноманіття як об'єкт екологічних правовідносин у сфері збереження і сталого використання

Для нормального життя на планеті, функціонування екосистем у край важливе значення має збереження біорізноманіття. Виходячи з цього, саме останнє протягом декількох десятиліть залишається найактуальнішим і найобговорюванішим світовою спільнотою питанням. Нині, здається, немає жодної країни, де б не розуміли необхідність забезпечення сталого невиснажливого використання біологічного різноманіття. В Україні з огляду на останні події (спочатку окупацію Донецької і Луганської областей, Автономної Республіки Крим, а згодом і повномасштабне вторгнення армії росії на територію нашої держави) фіксуються численні випадки знищення чи пошкодження природних об'єктів, екосистем (лісів, ґрунтів, водойм та ін.). Особливо гостро ця проблема постала з початку військової агресії з боку росії. За наявною інформацією, через широкомасштабне вторгнення рф в Україну близько 600 видів тварин і 750 видів рослин та грибів, понад 120 водно-болотних видів птахів перебувають під загрозою знищення через дії армії країни-агресорки. Наведене викликає занепокоєння, бо упродовж останніх років, як свідчать офіційні дані, спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України. *До сказаного варто додати, що своїми діями росія, знищуючи види і середовища проживання рослин і тварин, захищені у тому числі міжнарод-*

ними актами, порушує Статут ООН, нехтує резолюціями Генеральної Асамблеї¹. Зауважимо, що це матиме негативні наслідки, які на цей час навіть важко передбачити не лише для України, а й для сусідів, бо, як відомо, наша країна володіє близько 35 % біологічного різноманіття Європи, займаючи при цьому менше 6 % її площі. Як зафіксовано в Стратегії-2030, біосфера нашої держави нараховує більше 70 тис. видів флори і фауни, зокрема флори – понад 27 тис. видів, фауни – більш ніж 45 тис. У той же час під впливом багатьох чинників (серед яких зміна клімату, діяльність людини, збільшення обсягів шкідливих викидів тощо) зменшуються популяції деяких видів, а є й такі, що зникають². Отже, питання збереження і використання біологічного різноманіття як об'єкта правової охорони, а також належного правового регулювання національним законодавством України (особливо на тлі військової агресії) актуалізуються і потребують негайного вирішення.

Однак коло природоохоронних об'єктів екологічного права постійно розширюється не лише через зникнення певних видів, популяцій, а й за рахунок його доповнення, зокрема завдяки включенню до нього, у тому числі й актами міжнародного екологічного права, таких об'єктів, як клімат, озоновий шар атмосфери, екологічна мережа, навколосемний космічний простір, генофонд живої та неживої природи, біологічне різноманіття. Саме на це свого часу звертала увагу М. В. Краснова, акцентуючи на тому, що така тенденція спостерігається протягом значного періоду. На переконання вченої, поява «нових» об'єктів пояснюється упровадженням сучасних підходів до інтеграції сукупності компонентів природи як комплексів і ландшафтів³. У цьому контексті викликає інтерес висловлена М. В. Красновою пропозиція щодо того, що виокремлення біологічного різноманіття, генофонду живої та неживої природи з-поміж традиційних об'єктів дозволяє розвиватися

¹ 35% біорізноманіття Європи перебуває під загрозою знищення через дії росії. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : офіц. веб-сайт. 19.04.2023. URL: <https://mepr.gov.ua/35-bioriznomanittya-jevropu-perebuvaє-pid-zagrozoju-znyshhennya-через-diyi-rosiyi/> (дата звернення: 20.04.2023).

² Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019 № 28. Ст. 980.

³ Краснова М. Стан та перспективи розвитку вчення про об'єкти екологічного права: науково-методологічні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 2 (96). С. 8.

такому напрямку, як біоправо¹. Ураховуючи сказане, виникає цілком логічне питання: чи належно врегульовані приписами національного законодавства України збереження й використання такого об'єкта правової охорони, як біологічне різноманіття. Спробуємо дати на нього відповідь.

Передусім наголосимо, що правові засади збереження біологічного різноманіття вперше на дисертаційному рівні дослідив П. О. Гвоздик. За результатами всебічного й комплексного вивчення окресленої проблеми науковець зауважує, що термін «біологічне різноманіття» можна віднести до новітніх як для міжнародного права, так і для національної законодавчої бази України². З огляду на це суть, значення, особливості й ознаки цього поняття були і залишаються предметом вивчення. Так, В. І. Андрейцев, аналізуючи чинне екологічне законодавство України, констатує, що система правового регулювання екологічних правовідносин у галузі використання, відтворення і охорони природних ресурсів (природоресурсове законодавство) відтворює систему земельного, надрового, флористичного, фауністичного, водного права, диференціюючись на певні правові інститути, суперінститути, які виступають складниками природоресурсового права. Зауважимо, що особливістю системи, що розглядається, визнається не лише наведене вище. До цього додається й те, що правова регламентація використання, відтворення й охорони природних ресурсів передбачає врахування як знань про рекреаційні, лікувально-оздоровчі та інші природні ресурси, щодо яких існують спеціальні нормативно-правові акти, так і положень про природні ресурси, механізм регулювання яких закріплюється приписами міжнародних конвенцій, наприклад «Про охорону біологічного різноманіття» (ратифіковано Законом України від 29.11.1994), – що стосується біологічних і генетичних ресурсів у системі «біологічного різноманіття». Спираючись на результати дослідження, вчений зауважує, що в науковій літературі з природоресур-

¹ Краснова М. В. Науково-методологічні та організаційні проблеми викладання еколого-правових дисциплін у вищих навчальних закладах України. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права* : зб. матеріалів круглого столу (24 трав. 2013 р.) / за ред. М. В. Шульги, Д. В. Саннікова ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» ; Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 18. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2013/24_travny_2013.pdf (дата звернення: 14.04.2023).

² Гвоздик П. О. Правові засади збереження біологічного різноманіття : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 1999. С. 8.

сового права як складовій екологічного дещо обмежено (не в повному обсязі) вивчаються природні ресурси, бо аналізуються переважно ресурсові кодекси і закони, а відомості щодо інших видів природних ресурсів, зокрема стосовно правового режиму використання й охорони біологічних і генетичних природних ресурсів, що унормовується приписами міжнародних конвенцій, відсутній¹. Звісно, такий стан не може визнаватися задовільним, а регламентація окреслених проблем залишається незавершеною. У зв'язку з цим видається за доречне правовому регулюванню біологічного різноманіття як окремого об'єкта охорони й використання приділити більше уваги на рівні національного законодавства, тобто слід урахувати особливості правового регулювання цього об'єкта, що знайшли відображення у приписах і положеннях міжнародних документів.

Зупинімося на цьому детальніше. Передусім укажемо, що серед міжнародно-правових договорів, у яких було закладено основи регулювання збереження й невиснажливого використання біорізноманіття, можна назвати: Конвенцію про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971 р.); Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (Париж, 1972 р.); Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення (Вашингтон, 1973 р.); Конвенцію про охорону мігруючих видів дикої фауни (Бонн, 1979 р.); Конвенцію про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 р.); нарешті, Конвенцію про охорону біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), яка вважається основним міжнародно-правовим інструментом у сфері забезпечення збереження й невиснажливого використання біологічного різноманіття, що, як зафіксовано у Преамбулі, є спільною справою всього людства². З огляду на це одним з основних напрямів державної екологічної політики на сьогодні залишається імплементація вимог цієї Конвенції в національне законодавство.

¹ Андрейцев В. І. Екологічне право України: система правового регулювання та її удосконалення в умовах євроінтеграції. *Екологічне право України: система та межі правового регулювання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу, 25 верес. 2015 р., м. Дніпропетровськ / Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ : НГУ, 2015. С. 21, 22.

² Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 : ратиф. Україною 29.11.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (дата звернення: 14.04.2023).

Таким чином, прийняття Конвенції про охорону біологічного різноманіття – це, на наше переконання, суттєвий крок уперед на шляху до збереження біологічного різноманіття, сталого використання його компонентів і спільного одержання на справедливих і рівних засадах вигід, пов'язаних із використанням генетичних ресурсів. Виходячи з тексту документа, можемо сміливо стверджувати, що в основі цієї Конвенції лежить формула, яка, з одного боку, декларує державний суверенітет на природні ресурси, а з іншого – формує цільову спрямованість усіх держав на стале використання елементів біологічного різноманіття при справедливому розподілі переваг, що впливають із можливості послуговування генетичними ресурсами планети. Вбачається, що це свідчить про зростання прихильності світової спільноти до принципів сталого розвитку¹.

Крім того, і це головне, серед цілей зазначеної Конвенції можна виокремити, по-перше, збереження біологічного різноманіття; по-друге, стале використання його компонентів; по-третє, спільне одержання на справедливій і рівній основі вигід, пов'язаних із послуговуванням генетичними ресурсами, чого можна досягти шляхом і надання необхідного доступу до генетичних ресурсів, і належної передачі відповідних технологій з урахуванням усіх прав як на ресурси, так і технології, та їх фінансування².

Як наголошують вчені, аналізуючи зміст названих трьох цілей, Конвенція про охорону біологічного різноманіття встановлює комплексний нормативний механізм раціонального використання живих природних ресурсів, який органічно поєднує правові норми про збереження екосистем, екологічних комплексів, місць існування живих організмів, інших компонентів живої природи. Теза щодо розумного й раціонального природокористування проходить червоною стрічкою через більшість статей цього акта (статті 1, 2, 6, 8, 10 та ін.)³.

¹ Суєтнов Є. П. Конвенція про охорону біологічного різноманіття (1992). *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2016– . Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 396–397.

² Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 : ратиф. Україною 29.11.1994.

³ Правові засади впровадження в Україні Конвенції про біорізноманіття : монографія / Н. Р. Малишева, В. І. Олещенко, С. В. Кузнецова, Н. Д. Красіліч, В. І. Карамушка. Київ : Хімджест, 2003. С. 6, 7.

Однак з огляду на предмет вивчення варто зупинитися на тому, що ключовим терміном у цій Конвенції виступає *біологічне різноманіття*, що трактується як різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми й екологічні комплекси, частиною яких вони є. Додамо, що цим поняттям охоплюється різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем¹.

Іншим терміном, що заслуговує на увагу, є *збереження біорізноманіття*. Аналізуючи зміст цього поняття, О. П. Гвоздик зауважує, що концепція збереження біологічного різноманіття певною мірою потіснила концепцію охорони природи у вузькому розумінні. Пояснюється вказане тим, що тривалий час термін «охорона природи» вживався на позначення «охорони окремих видів тварин і рослин, а також середовищ їх перебування (знаходження чи розташування)». Однак не слід вважати, що поняття «збереження біорізноманіття» прийшло на заміну «охорона видів» і «заповідання», спрощуючи і звужуючи при цьому суть. Як вказує вчений, у концептуальному плані термінологічні новели означають суттєве доповнення і розширення методології відповідної сфери, а не її заміщення. На переконання О. П. Гвоздика, основні ознаки вбачаються в такому: 1) концепція збереження біорізноманіття структурується не на регіональному, а на глобальному, світовому рівні; 2) метою політики, що провадиться, є збереження не окремих видів чи навіть систем, а біологічного різноманіття в цілому з усіма взаємозв'язками і взаємозалежностями; 3) концепцію охорони природи зорієнтовано виключно на екологічні чинники, тоді як у концепції збереження біорізноманіття з'являються економічний і соціальний компоненти, тобто формується тріада, яке характеризує сталий розвиток і в якій усі три складові (економічна, екологічна і соціальна) в ідеалі врівноважені². Спираючись на це, науковець слушно зауважує, що правове регулювання збереження біорізноманіття належить до окремої предметної сфери охорони довкілля, що передбачає інтегрований і комплексний підхід. У вузькому розумінні, до предметних сфер збереження біорізноманіття належать відносини з правового регулювання сталого використання, збереження, підтримання і відновлення біоло-

¹ Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 : ратиф. Україною 29.11.1994.

² Гвоздик П. О. Правові засади збереження біологічного різноманіття : автореф. дис. С. 8.

гічних видів на всіх рівнях їх існування, тобто від окремих особин і груп разом із середовищем їх існування в межах певної території-до самих екосистем, включаючи глобальну екосистему¹.

Проте приписами Конвенції про охорону біологічного різноманіття не лише врегульовуються питання збереження видів флори, фауни та інших компонентів біологічного різноманіття, а й охоплюється збалансоване використання біологічних ресурсів. Вивчивши положення цієї Конвенції, можна стверджувати, що збереження і невиснажливе використання біологічного різноманіття йдуть пліч-о-пліч і розглядаються в ній у нерозривному взаємозв'язку. Наприклад, відповідно до ст. 8 цієї Конвенції кожна Договірна Сторона, наскільки це можливо і доцільно, докладає зусиль до *збереження in-situ* (тобто в умовах, у яких існують генетичні ресурси в рамках екосистем і природних місць існування, а у випадку акліматизованих або культивованих видів – у тому середовищі, у якому вони набули своїх характерних ознак), а саме: розробляє, за потреби, керівні принципи відбору, встановлення й раціонального використання охоронних територій або територій, на яких необхідно вживати спеціальних заходів для збереження біологічного різноманіття; на охоронних територіях або за їх межами регулює чи раціонально використовує біологічні ресурси, які мають важливе значення, для забезпечення їх збереження і сталого використання; а також створює умови, необхідні для сумісності наявних способів використання зі збереженням біологічного різноманіття і сталим використанням його компонентів тощо.

Аналізуючи зміст Конвенції про охорону біологічного різноманіття, не можна залишити поза увагою й того, що законодавець оперує поняттям «*стале використання*», що означає використання компонентів біологічного різноманіття таким чином і такими темпами, які не приводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біологічного різноманіття, тим самим зберігаючи її властивість задовольнити потреби теперішнього і прийдешніх поколінь і прагнучи відповідати їх сподіванням. Спираючись на це, можна стверджувати, що концептуальна ідея сталого розвитку (розвиток, який задовольняє потреби

¹ Курило В. І., Гиренко І. В., Курзова В. В. Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин через призму глобалізації проблеми біобезпеки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право.* 2012. Вип. 173, ч. 3. С. 103. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauc_prav_2012_173\(3\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauc_prav_2012_173(3)_17) (дата звернення: 14.04.2023).

нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби), схвалена ООН¹, пронизує положення зазначеної Конвенції і виступає підґрунтям для встановлення вимог для Договірних Сторін щодо забезпечення досягнення визначених цілей.

До наведеного варто додати, що важливою складовою сталого розвитку є стале природокористування – користування природними ресурсами з урахуванням соціальних, економічних й екологічних чинників. При цьому науковці акцентують на тому, що через диференціацію (залежно від виду природоресурсних відносин) правового регулювання засади сталого природокористування повинно бути закріплено для кожного інституту природоресурсного права окремо².

Наприклад, у ст. 8 (с) Конвенції про охорону біологічного різноманіття закріплено вимогу щодо регулювання й *раціонального використання біологічних ресурсів*, які мають важливе значення для збереження біологічного різноманіття в охоронних територіях або за їх межами, для забезпечення їх збереження і сталого використання. Оскільки Конвенція одночасно з терміном «*стале використання*» використовує поняття «*раціональне використання біологічних ресурсів*», то вбачається за доцільне навести думку Н. І. Нестерової, висловлену з приводу подальшого розвитку раціонального використання природних ресурсів як принципу екологічного права України. Так, вчена наголошує, що з точки зору сучасних міжнародно-правових та європейсько-правових тенденцій на перший план виходить необхідність встановлення балансу між задоволенням відповідних сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Отже, до розуміння і реалізації на практиці раціонального використання біологічних ресурсів треба підходити не лише з позицій концепції сталого розвитку, а й беручи до уваги екосистемну складову, що є стратегією комплексного управління ресурсами, яка забезпечує їх збереження і стале використання на справедливій основі. Інакше кажучи, такі надзвичайно важ-

¹ Програма дій «Порядок денний на XXI століття (Agenda 21)»: ухвал. Конф. ООН з навколиш. середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля» 1992). 2-ге вид. Київ : Інтелсфера, 2000. 360 с.

² Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. С. 21.

ливі характеристики, як сталість і комплексність використання природних ресурсів, виступають основою розуміння принципу їх раціонального використання¹.

Отже, відносини у сфері використання біологічного різноманіття (його компонентів) потрібно розглядати в контексті сталого природокористування останнього як елементу більш глобальної концепції сталого розвитку, де принцип раціонального використання природних ресурсів є невід'ємною умовою сталого економічного й соціального розвитку.

Продовжуючи розгляд питання, зупинімося на правовому регулюванні збереження і невиснажливого використання біологічного різноманіття в національному законодавстві України, оскільки, як про це йшлося раніше, за ст. 6 Конвенції про охорону біологічного різноманіття кожна Договірна Сторона згідно з її конкретними умовами й можливостями повинна: по-перше, розробити національні стратегії, плани чи програми збереження і сталого використання біологічного різноманіття або адаптувати з цією метою існуючі стратегії, плани або програми, які відображають, зокрема, викладені в цій Конвенції заходи; по-друге, передбачати, наскільки це можливо і доцільно, заходи щодо збереження і сталого використання біологічного різноманіття у відповідних секторальних або міжсекторальних планах, програмах і політиці тощо. З огляду на це аналіз стратегічних документів дозволить сформулювати повне уявлення про механізм регулювання відносин у сфері збереження і сталого невиснажливого використання біологічного різноманіття.

Серед перших програмних документів, які свого часу відіграли неабияку роль у формуванні державної політики у сфері збереження й використання біорізноманіття, передусім можна назвати *Основні напрямки державної екологічної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки*, затверджені постановою Верховної Ради України 05.03.1997². У цьому документі до пріоритетів охорони довкілля й раціонального використання природних ресурсів віднесено збереження

¹ Нестерова Н. І. Принцип раціонального використання природних ресурсів в екологічному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2019. С. 167.

² Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верхов. Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 38. Ст. 248.

біологічного й ландшафтного різноманіття. Наведені положення знайшли свій розвиток у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 17.10.2007, яким схвалена Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року¹, згідно з положеннями якої акцент робиться на збереженні біорізноманіття, подальшому розвитку системи його невиснажливого використання і відтворення. Цим актом передбачалося розроблення і прийняття Стратегії національної екологічної політики, яка була затверджена Законом України від 21.10.2010 «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»², а однією зі стратегічних її цілей визнано припинення втрат біологічного й ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі.

Новий етап правового регулювання збереження і сталого невиснажливого використання біологічного різноманіття, на нашу думку, розпочався з прийняттям Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»³. У цьому документі однією зі стратегічних цілей закріплено формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання й виробництва, а її завданням – оцінку ставлення і підвищення рівня поінформованості суспільства щодо значення, переваг та інструментів сталого споживання і виробництва, стану і цінностей біорізноманіття і заходів, яких необхідно вжити для його збереження, відновлення і сталого використання. Іншою ціллю згідно з приписами цього документа зафіксовано забезпечення сталого розвитку природоресурсного потенціалу України, зменшення втрат біологічного й ландшафтного різноманіття, зокрема шляхом перегляду принципів формування екологічної мережі, її розширення і невиснажливого використання, а також збереження унікальних природних ландшафтів.

Підкреслимо, що протягом майже двох останніх десятиріч підходи до правового регулювання збереження і невиснажливого використання

¹ Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 17.10.2007 № 880-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-p> (дата звернення: 14.04.2023).

² Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI : втратив чинність згідно із Законом України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 14.04.2023).

³ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII.

біологічного різноманіття під впливом міжнародних документів, серед яких останнім були ЦСР, що містяться в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»¹, розвиваються і змінюються. Відповідно до згаданого акта, на національному рівні розроблено і прийнято «Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», затверджені Указом Президента України від 30.09.2019². Як впливає з визначеної в цьому документі «Цілі 15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття, що безпосередньо вплинуло на державну екологічну політику у сфері збереження та сталого використання біорізноманіття в цілому», правове забезпечення збереження і використання біорізноманіття на сьогодні розглядається в нерозривному зв'язку з концепцією сталого розвитку, що, до того ж, виступає провідною тезою прийнятих останнім часом стратегічних актів нашої держави.

Неабиякий вплив на національне законодавство у сфері, що розглядається, мала ратифікація Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995)³, відповідно до рекомендацій якої постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.1997 №439 була затверджена Концепція збереження біологічного різноманіття України⁴. Так, для досягнення її мети серед правових засобів передбачалося подальший розвиток системи природоохоронного і природоресурсного законодавства, що дуже позитивно вплинуло на правове регулювання відносин із використання окремих компонентів біологічного різноманіття. Зокрема, було розроблено і прийнято закони про рослинний світ і про рибне господарство, внесено зміни й допов-

¹ Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : резолюція А/RES/70/1, прийнята Ген. Асамблеєю ООН 25 верес. 2015 р. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення: 14.04.2023).

² Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 №722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. №79. Ст. 2712.

³ Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, Софія, 23–25 жовт. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_711 (дата звернення: 14.04.2023).

⁴ Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України : постанова Каб. Міністрів України від 12.05.1997 №439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-97-p> (дата звернення: 14.04.2023).

нення до земельного, лісового, водного законодавства, законодавства про надра, тваринний світ і природно-заповідний фонд тощо. На окрему увагу заслуговує той факт, що шляхам і засобам вирішення проблем збереження об'єктів рослинного і тваринного світу, їх угруповань і комплексів, екосистем і структурних елементів екомережі як компонентів біологічного різноманіття відведено важливе місце в чинній на сьогодні Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 № 675-р¹. Та незважаючи на те, що зроблено певні позитивні кроки у сфері правового регулювання збереження біологічного різноманіття, існують і недоліки. Наприклад, у згаданих нами вище актах відсутні положення, якими гарантувалося б стале використання компонентів біологічного різноманіття. Варто погодитися з деякими науковцями, які підкреслюють, що Україна, на жаль, демонструє, що екологічна політика у сфері охорони біорізноманіття, яку вона провадить на державному й місцевому рівнях, насправді неефективна, оскільки має місце неналежне фінансування природоохоронних програм і низький загальний рівень екологічної свідомості громадян². Слушно зауважують і ті науковці, які констатують, що попри наявність, розроблення і прийняття значної кількості нормативно-правових актів досі на законодавчому рівні залишаються неврегульованими деякі питання, у тому числі щодо забезпечення збереження й раціонального використання біологічного різноманіття й екосистем в умовах євроінтеграційних процесів³.

На противагу Україні, ЄС і його держави-члени протягом останнього десятиріччя колективно підтримали взяття на себе зобов'язання стосовно підтримання належного стану біорізноманіття в країнах, що розвиваються, і подвоєння обсягів фінансування проєктів, спрямованих на забезпечення цього. Так, ЄС готовий й надалі працювати разом зі своїми партнерами і збільшувати підтримку після 2020 р.

¹ Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки : розпорядж. Каб. Міністрів України від 22.09.2004 № 675-р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 38. Ст. 2524.

² Ващишин М. Я. Національна екомережа України як об'єкт правового регулювання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. Львів, 2021. С. 45.

³ Анісімова Г. В., Донець О. В. Екосистемний підхід до відновлення (відтворення) природних ресурсів та комплексів як основа сучасного концепту формування національної екологічної політики. *Екологічне право*. 2020. Вип. 2. С. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2020.2.1>.

Це буде частиною його роботи зі збереження, відновлення, сталого використання біорізноманіття і включення цього питання до всіх стратегій розвитку й партнерства, що розроблятимуться в подальшому¹. До речі, окремі недоліки Конвенції про охорону біологічного різноманіття певною мірою враховано, а досягнення отримали логічне продовження в сучасній Стратегії біорізноманіття ЄС до 2030 року. Сподіваємося, що в найближчі десять років саме цей стратегічний документ не лише вплине на правове регулювання в цій сфері, а й знайде відображення в державній екологічній політиці в цілому.

Повернімося до вже згадуваної нами вище Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки. Вбачається за доцільне зупинитися на тому, що шляхам і засобам вирішення проблем збереження екосистем і структурних елементів екомережі як компонентів біологічного різноманіття в ній відведено важливе місце. Як відомо, формування національної екологічної мережі як комплексної територіальної системи в Україні розпочалося в результаті виконання зобов'язань нашої держави саме у сфері охорони біорізноманіття (передусім відповідно до рекомендації Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995)). Свого часу саме задля цього було прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки»². Серед основних завдань збереження біологічного різноманіття варто назвати такі: стале управління позитивним потенціалом біологічного різноманіття шляхом оптимального використання соціальних і економічних можливостей на національному й регіональному рівнях; урахування цілей у сфері збереження, збалансованого і невиснажливого використання біологічного різноманіття в усіх галузях, що послуговуються ним або впливають на нього тощо.

На погляд науковців, формування екологічної мережі має на меті збереження біорізноманіття шляхом підтримки і зміцнення цілісності екологічних і природоохоронних процесів, що дає змогу поєднати

¹ Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів : неофіц. адапт. пер. укр. / пер. з англ. О. Осипенко ; ред. та адапт. А. Куземко та ін. Чернівці : Друк Арт, 2020. 36 с.

² Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки : Закон України від 21.09.2000 № 1989-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14> (дата звернення: 14.04.2023).

фрагментовані екосистеми між собою, сприяє обміну між популяціями видів і забезпечує умови для міграції та поширення видів¹.

З огляду на сказане доречно повернутися до визначення терміна «біологічне різноманіття». Передусім наголосимо, що він зустрічається в багатьох програмних і стратегічних документах нашої держави, а також, трохи забігаючи наперед, ним законодавець оперує і в багатьох проресурсових актах. Незважаючи на це, єдиним нормативно-правовим актом, який на цей час закріплює легальну дефініцію поняття «біологічне різноманіття», є Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки». Так, згідно зі ст. 1 Закону, «біологічне (біотичне) різноманіття» – це сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, її територіальних і внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони й континентального шельфу, тобто воно складається з видового, популяційного, ценотичного, генетичного різноманіть. Треба до того ж пам'ятати, що людина – це невід'ємний елемент біологічного різноманіття і поза ним існувати не може².

Однак деякі науковці висловлюють думку про те, що легальне визначення є некоректним із кількох причин. По-перше, воно значно відрізняється від конвенційного (ідеться про надане у ст. 2 Конвенції про охорону біологічного різноманіття), а отже, порушує принцип стійкості терміна. По-друге, законодавцем робиться уточнення – «біотичне», тобто «живе», хоча такий невід'ємний елемент біорізноманіття, як екосистеми – «динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, що взаємодіють як єдине функціональне ціле, – включає в себе й абіотичні (неживі) елементи. Отже, прибрати з дефініції терміна «біологічне різноманіття» таку абіотичну складову, як «екосистема», не вбачається за можливе.

Спираючися на це, Р. А. Казак надає авторське визначення терміна «біорізноманіття» – комплексний діапазон видів фауни, флори і середовищ існування (біотичного і абіотичного характеру, природного й антропогенного походження), які в синтезі складають основу оптималь-

¹ Ващишин М. Я. Національна екомережа України як об'єкт правового регулювання : дис. С. 51.

² Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки : Закон України від 21.09.2000 № 1989-III.

ного функціонування екологічної системи планети¹. Крім наведеного, науковцями пропонувалися й інші варіанти трактування поняття «біорізноманіття». Наприклад, П. О. Гвоздик біологічне різноманіття розглядає як сукупний генофонду всіх тварин, рослин і мікроорганізмів, які є об'єктом еволюції на Земній кулі і розглядаються як певна неподільна цілісність, система у взаємозв'язку з природними умовами їх існування². Натомість І. В. Гиренко розуміє його як об'єкт правової охорони, наголошуючи, що цей термін у чинному законодавстві вживається некоректно, а дефініція самого поняття не тільки не узгоджується з міжнародними документами, а й не відповідає його сприйняттю з наукової точки зору. На переконання В. І. Курила, при тлумаченні поняття «біорізноманіття» мають використовуватися принаймні два підходи – організмовий і структурно-функціональний, що характеризують його як двокomпонентну систему, яка складається з різноманіття рослин і тварин на різних рівнях їх організації, основними з яких є популяційний, видовий, ценотичний, генетичний і екосистемний³.

Виходячи з наведеного, вбачається за доцільне звернутися до українського законодавства, щоб з'ясувати, як, у якому контексті і значенні вітчизняний законодавець вживає те чи інше поняття. Передусім наголошимо, що основний нормативно-правовий акт у сфері регулювання екологічних відносин, яким є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», не вирізняється одноманітністю застосування термінів. Так, у ньому одночасно з поняттям «біологічне різноманіття» нерідко застосовуються й інші. Наприклад, у ст. 3 цього Закону до основних принципів охорони навколишнього природного середовища належить збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів, а в ст. 40 до екологічних вимог при використанні природних ресурсів належить вжиття заходів щодо збереження і невиснажливого використання біологічного різноманіття під час провадження діяльності, пов'язаної з поводженням із генетично модифікованими організмами. У ст. 61 зустрічаємо поняття «збереження

¹ Казак Р. А. Правові основи охорони біорізноманіття в Україні та Європейському Союзі у другій половині ХХ ст.: історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2017. С. 26, 27, 186.

² Гвоздик П. О. Правові засади збереження біологічного різноманіття : автореф. дис. С. 8.

³ Курило В. І., Гиренко І. В., Курзова В. В. Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин через призму глобалізації проблеми біобезпеки. С. 99.

природної різноманітності». Як бачимо, законодавець послуговується різними термінами, що не сприяє єдності й одноманітності понятійно-категоріального апарату. Інші проресурсові закони й кодекси, серед яких закони України «Про рослинний світ» (ст. 5), «Про тваринний світ» (ст. 2) та інші акти, про які йтиметься далі, також послуговуються різними термінами, не наводячи їх дефініцій.

У цьому контексті важливою новелою цього року стало розроблення та прийняття відповідного Закону від 20.03.2023 № 2973-IX¹, але набрання чинності якого відбудеться пізніше. Цим правовим актом вносяться зміни у тому числі і в Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме розділ XII доповнюється ст. 64 «Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття»¹, де, серед іншого, міститься визначення біологічного різноманіття (біорізноманіття) як різноманітності живих організмів з усіх джерел, зокрема наземних, морських та інших водних екосистем і екологічних комплексів, частиною яких вони є. А також зазначається, що біорізноманіття є різноманітністю в рамках виду, між видами і різноманіття екосистем та складається з видового, популяційного, ценотичного, генетичного різноманіття. Тобто можна констатувати, що законодавець фактично дублює визначення цього поняття, яке закріплено в Конвенції про охорону біологічного різноманіття.

Хоча в цій статті і не визначено окремих компонентів біологічного різноманіття, але передбачається перелік об'єктів, через правову охорону яких здійснюється збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, серед яких: охорона рослинного світу; охорона тваринного світу; збереження та охорона лісів; збереження та охорона степів і лук; збереження боліт і торф'яників; збереження та охорона ландшафтів, підтримання їхніх важливих або характерних рис, пов'язаних з їх природною конфігурацією та/або діяльністю людей та спадковою цінністю; організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів та об'єктів, екомережі, екосистем і природних оселищ (природних середовищ існування), інших природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля : Закон України від 20.03.2023 № 2973-IX : набрання чинності відбудеться пізніше. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20> (дата звернення: 26.05.2023).

Також у цій статті йдеться про державний моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття, який здійснюється з метою розроблення науково обґрунтованих планів і програм з поліпшення, збереження та відновлення біологічного та ландшафтного різноманіття, у тому числі лісів, запобігання його втратам і їх стримування, сталого використання компонентів біологічного та ландшафтного різноманіття. Сам моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття визначається як система спостережень за біологічним та ландшафтним різноманіттям, збирання, оброблення та обміну інформацією про стан його компонентів, що використовується для оцінки і прогнозування змін у їх стані та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень. Ці всі доповнення в законодавстві є суттєвим кроком у майбутньому для належного правового регулювання розглядуваних нами відносин.

Продовжуючи висвітлення питання правового регулювання відносин у сфері збереження біорізноманіття на національному рівні, додамо, що науковці наголошують, що воно здійснюється переважно згідно з приписами трьох груп норм: по-перше, тих, що регулюють охорону територій перебування чи зростання біологічних ресурсів (збереження біорізноманіття *in situ*). Ідеться про законодавство про природно-заповідний фонд та інші категорії природних територій, що особливо охороняються. По-друге, приписів природоресурсового законодавства (земельного, лісового, фауністичного, флористичного й водного); по-третє, положень законодавства про охорону видів біологічних ресурсів, перш за все рідкісних і таких, що зникають (законодавство про Червону, Зелену книгу тощо)¹.

Підсумовуючи, зауважимо, що до недавнього часу на законодавчому рівні термін «біологічне різноманіття» повною мірою визначався лише в Конвенції про охорону біологічного різноманіття, з огляду на те, що відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Питання правового регулювання збереження і невиснажливо-го використання біологічного різноманіття вирішується передусім на рівні загальнодержавних програм, стратегій та інших програмних

¹ Правові засади впровадження в Україні Конвенції про біорізноманіття : монографія / Н. Р. Малишева, В. І. Олещенко, С. В. Кузнецова, Н. Д. Красіліч, В. І. Карамушка. С. 34, 35.

документів. У той же час поресурсове (флористичне і фауністичне) законодавство містить норми щодо дотримання вимог збереження й невиснажливого використання природної, просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності компонентів біорізноманіття. Своєю чергою, в екологічному законодавстві при висвітленні вимог і принципів використовуються переважно поняття «біологічне різноманіття» та його види (просторове, видове, популяційне та ценотичне різноманіття (залежно від рівня організації)).

Усе наведене пояснює, чому науковці при наданні комплексної оцінки законодавству України про збереження й невиснажливе використання біорізноманіття в системі екологічного законодавства України констатують, що воно на сьогодні не складає єдиної системи, не поєднане у правовий інститут, який мав би головний нормативно-правовий акт. На запитання: «Чи потрібен у цій сфері окремий закон?» – вчені одноставно відповідають, що прийняття окремого закону навряд чи продиктоване реальними проблемами правового регулювання, зважаючи на їх багатоаспектність і неможливість вирішення в межах одного законодавчого акта¹. Повністю з цим погоджуємося. Також слід звернути увагу й на необхідність одноманітного застосування термінів. Окрім позитивних цьогорічних змін, якими було введено поняття «біологічне різноманіття» в нову редакцію Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», варто також не забувати про єдність понятійно-категоріального апарату в національному законодавстві. Вбачається за доцільне також дефініції основоположних термінів, у тому числі й «біологічне різноманіття», закріпити в майбутньому Екологічному кодексі України.

§ 2. Правове регулювання використання окремих компонентів біологічного різноманіття

Як відомо, нормами екологічного права регулюється використання природних об'єктів і їх комплексів, а система цих норм називається

¹ Правові засади впровадження в Україні Конвенції про біорізноманіття : монографія / Н. Р. Малишева, В. І. Олещенко, С. В. Кузнецова, Н. Д. Красіліч, В. І. Карамушка. С. 35.

правом природокористування. Проте в науці екологічного права біологічне різноманіття не прийнято визначати як окремий об'єкт права природокористування. Як нами вже зауважувалося, складовими біорізноманіття є всі форми життя на Землі, включаючи екосистеми, тварин, рослини, гриби, мікроорганізми і генетичну різноманітність, а отже, можна говорити про правове регулювання використання окремих природних ресурсів (біологічних ресурсів), що являють собою компоненти біологічного різноманіття.

Однак, проаналізувавши приписи нормативно-правових актів, можемо констатувати, що законодавець послуговується поняттями «природні об'єкти» і «природні ресурси», які відповідно до теорії екологічного права не є тотожними, оскільки природні об'єкти – це невід'ємний компонент навколишнього природного середовища, а природні ресурси утворюють частину природних об'єктів, що використовуються як джерела задоволення різних потреб людини¹. Спираючись на це, І. В. Вітовська висловлює думку, що питання використання природних ресурсів треба розглядати в контексті правового регулювання використання відповідних природних об'єктів, їх охорони й забезпечення раціонального використання². Натомість М. В. Краснова переконана, що в сучасних умовах природні ресурси, по суті, – це основні об'єкти екологічного права, яким у науці приділяється недостатньо уваги, особливо визначенню їх поняття, встановленню юридичних ознак, можливості юридичного тлумачення і юридичної класифікації³. Як вважає Н. Р. Кобецька, при розмежуванні понять, що розглядаються, природні ресурси повинні відповідати таким ознакам: а) як об'єкти природного походження вони не створюються людською працею; б) не підлягають простому відтворенню у процесі виробництва як товар, частина з них узагалі є вичерпними й невідтворюваними; в) на відміну від товарно-матеріальних цінностей, вони не мають вартості; г) усі вони існують у нерозривному зв'язку між собою, із навколишнім природним сере-

¹ Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2019. С. 18.

² Вітовська І. В. Правове регулювання використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Івано-Франківськ, 2004. С. 15.

³ Краснова М. Стан та перспективи розвитку вчення про об'єкти екологічного права: науково-методологічні аспекти. С. 10.

довищем, природними екосистемами, розвиваються за об'єктивними законами природи¹.

У той же час Г. В. Анісімова, розглядаючи сучасні підходи до визначення об'єктів екологічних правовідносин, наголошує на тому, що певні проблеми виникають через неоднаковість тлумачення понять. Вчена переконана, що необхідно чітко визначити співвідношення таких правових категорій, як «природні об'єкти» і «природні ресурси», «об'єкт еколого-правового регулювання» й «об'єкт еколого-правової охорони». Це можливо зробити шляхом законодавчого закріплення їх дефініцій. Наприклад, природні об'єкти – це природна екологічна система, природний ландшафт, а також елементи, що їх складають, які зберегли свої природні властивості; природні ресурси – це компоненти природного середовища (земля, надра, водні об'єкти, атмосферне повітря, ліси, об'єкти тваринного й рослинного світу), які використовуються або можуть бути використані у процесі господарської чи іншої діяльності².

Виходячи з поглядів науковців і визнаючи «біологічне різноманіття» самостійним природним об'єктом, можна встановити його співвідношення з таким терміном, як «*біологічні ресурси*», що відповідно до Конвенції про охорону біологічного різноманіття включають генетичні ресурси, організми або їх частини, популяції або будь-які інші біотичні компоненти екосистем, які мають фактичну або потенційну користь або цінність для людства³. Вбачається, що можна сміливо стверджувати, що біологічне різноманіття та біологічні ресурси як компоненти біорізноманіття співвідносяться між собою як ціле і частина, оскільки основна відмінність між цими поняттями полягає в тому, що природний ресурс є використовуваною частиною природного об'єкта. Однак при визначенні біологічних ресурсів як джерела споживання людиною благ природи, природного компонента й використовуваної властивості йому, на наше переконання, традиційно надається більше так званого майнового звучання, а не акцентується на особ-

¹ Кобецька Н. Р. Особливості та правова природа договорів на використання природних ресурсів. *Університетські наукові записки* : часопис Хмельницьк. ун-ту упр. та права. 2010. № 1. С. 90–94.

² Анісімова Г. В. Об'єкти екологічних правовідносин: сучасні підходи. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). С. 13. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63046> (дата звернення: 01.05.2023).

³ Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України : постанова Каб. Міністрів України від 12.05.1997 № 439.

ливостях категорії «біологічне різноманіття» як природного об'єкта, що несе переважно природоохоронне навантаження.

Узявши все наведене до уваги, пропонуємо відійти від поширеного природоохоронного підходу в дослідженні біологічного різноманіття як об'єкта правового регулювання, натомість розглянути, як саме забезпечується використання компонентів біологічного різноманіття (у тому числі біологічних ресурсів) у природоресурсному законодавстві. Передусім зупинімося на тому, як здійснюється правове регулювання використання цих компонентів біологічного різноманіття і як саме положення Конвенції про охорону біологічного різноманіття упроваджено в національне законодавство на сьогодні. На жаль, маємо констатувати, що, незважаючи на те, що після ратифікації Конвенції про охорону біологічного різноманіття минуло майже 30 років, питання правового регулювання збереження і сталого використання компонентів біологічного різноманіття залишаються невирішеними. На цей час концептуальним правовим підґрунтям у цій сфері залишаються положення ст. 10 цієї Конвенції, яка безпосередньо закріплює основи сталого використання компонентів біорізноманіття, серед яких: розгляд питань збереження і сталого використання біологічних ресурсів у процесі прийняття рішень на національному рівні; вжиття заходів щодо використання біологічних ресурсів для запобігання несприятливому впливу на біологічне різноманіття або зведення такого впливу до мінімуму; захист і заохочення традиційних способів використання біологічних ресурсів відповідно до встановлених культурних звичаїв, які сумісні з вимогами щодо збереження або сталого використання; заохочення співробітництва між урядовими органами і приватним сектором своєї країни у розробленні методів сталого використання біологічних ресурсів тощо¹. Отже, існує нагальна необхідність у вітчизняних актах законодавчо закріпити вимоги щодо сталого використання компонентів біологічного різноманіття, аналогічні конвенційним, чи власні, які б узгоджувалися між собою.

Наступне питання, що потребує уточнення, – це класифікація компонентів біологічного різноманіття та їх правове регулювання як об'єктів використання. Насамперед звернімося до підп. а) ст. 7 Конвенції про охорону біологічного різноманіття, у якій зафіксовано, що кожна Договірна Сторона, наскільки це можливо і доречно, зокре-

¹ Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 : ратиф. Україною 29.11.1994.

ма, для цілей статей цієї Конвенції, визначає компоненти біологічного різноманіття, які мають важливе значення для його збереження і сталого використання, з урахуванням орієнтовного переліку категорій, наданого в Додатку 1. Так, зазначеною Конвенцією передбачені три групи компонентів. По-перше, **екосистеми та місця проживання**, які характеризуються високим ступенем різноманітності, великою кількістю ендемічних видів, або видів, що є в небезпеці, або що містять дику живу природу; необхідні для мігруючих видів; що мають соціальне, економічне, культурне чи наукове значення; або мають репрезентативний чи унікальний характер, або пов'язані з основними еволюційними чи іншими біологічними процесами. По-друге, **описані геноми та гени**, що мають соціальне, наукове чи економічне значення. По-третє, **види та спільноти**, що перебувають у небезпеці; що являють собою дикі споріднені види одомашнених або культивованих видів; що мають медичну, сільськогосподарську чи іншу економічну цінність або соціальне, наукове чи культурне значення; або які відіграють важливу роль для досліджень у сфері збереження і сталого використання біологічного різноманіття, наприклад види-індикатори¹. Спираючися на наведене, вбачається, що правовідносин стосовно використання окремих компонентів біологічного різноманіття доречно розглядати в межах усіх трьох груп, тобто виду і різноманіття екосистем, між видами, що повністю узгоджується з приписами ст. 2 Конвенції про охорону біологічного різноманіття, тобто залежно від рівнів їх організації – генетичне, видове та екосистемне різноманіття відповідно. Більш того, на думку деяких науковців, останнє твердження щодо видів біорізноманіття необхідно брати до уваги при визначенні правових режимів окремих його ланок (компонентів)².

¹ Як відомо, у природничих науках указані групи компонентів біологічного різноманіття розглядаються відповідно на трьох взаємопов'язаних рівнях, де екосистемна різноманітність утворюється сукупністю різних місць проживання біотичних різноманітностей, угруповань і екологічних процесів у рамках окремих екосистем біосфери в цілому; генетичне різноманіття являє собою весь обсяг спадково закріпленої інформації, що міститься в генах усіх живих організмів, які населяють планету, а видова різноманітність відбиває кількість видів тварин і частоту зустрічальності особин різних видів на конкретних територіях.

² Туліна Е. Є. Особливості правового регулювання використання окремих компонентів біологічного різноманіття. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 184. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/45> ; Соколова А. К. Актуальні питання теорії екологічного права. *Теорія і практика правознавства*. 2011. № 1 (1). С. 3. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62428> (дата звернення: 17.04.2023).

Розгляньмо першу групу об'єктів, до якої віднесено *екосистеми й місця проживання* як компоненти біологічного різноманіття. Щоправда, деякі науковці зауважують, що екосистеми можуть одночасно розглядатися як один з організаційних рівнів біорізноманіття і як самодостатній і відокремлений об'єкт. Вказане є наслідком неоднозначності трактувань основних понять, в основу яких покладаються доволі різні суть і змістовне наповнення, що й зумовлює наявність протилежних дефініцій, коли біорізноманіття розглядається однією з функцій екосистем¹.

Як зазначає Є. П. Суєтнов, про використання природних ресурсів як певної корисної властивості природних об'єктів на засадах екосистемного підходу можна говорити, лише коли самі природні об'єкти будуть «екосистемізованими». Із цього випливає, що при позначенні природних об'єктів в екологічному законодавстві та їх дослідженні в еколого-правовій доктрині слід обов'язково враховувати їх екосистемні характеристики. Як приклад науковець наводить наступне. У ст. 1 Закону України «Про охорону земель» отримало закріплення екосистемне визначення поняття «земля» – «поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом із нею. А термін «водна екосистема» згадується у ст. 108 ВК України, законах України «Про аквакультуру» (статті 20, 21), «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (ст. 38) тощо. Не можна оминати й того факту, що тенденція до «екосистемізації» об'єктів екологічного права певним чином простежується й у флористичному і фауністичному законодавствах. З огляду на сказане науковець вважає, що в контексті екосистеми варто розглядати й інші об'єкти еколого-правового регулювання: надра, атмосферне повітря, клімат, озоновий шар, навколоземний космічний простір тощо². Однак ми не будемо на цьому зупинятися, бо більше уваги розгляду окресленого питання було приділено в інших розділах цієї монографії.

¹ Кравець П. В., Несторяк Ю. Ю. Особливості формування теоретико-методологічних засад економічної оцінки біорізноманіття. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2012. Вип. 3. С. 161–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2012_3_35 (дата звернення: 17.04.2023).

² Суєтнов Є. П. «Екосистемізація» об'єктів екологічного права в контексті впровадження та реалізації екосистемного підходу. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 138. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193603>.

Єдине, на чому акцентуємо, так це на тому, що ліси, які визнаються особливим об'єктом правового регулювання відносин у сфері використання компонентів біологічного різноманіття, відповідно до ст. 1 ЛК України визначається як тип природних комплексів (екосистема). До речі, лише в цьому акті передбачається збереження й використання біорізноманіття в лісах *на генетичному, видовому, популяційному та екосистемному рівнях* (ст. 85)¹. До того ж у положеннях Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1777-р², окрему увагу приділено збереженню й відтворенню генетичного різноманіття лісів. На нашу думку, саме такий підхід треба використати й стосовно інших природних об'єктів.

Продовжуючи розгляд правового регулювання використання екосистем як компонента біологічного різноманіття, зазначимо, що таким правовим механізмом може слугувати розвиток екосистемних послуг. Передусім наведемо їх визначення. Так, екосистемні послуги – усі корисні ресурси і вигоди, які можна отримати від близького сусідства з природою³. Розвиток екосистемних послуг дозволить швидше домогтися сталого розвитку суспільства й екосистеми. Біологічне різноманіття України, на використання якого слід орієнтуватися при визначенні кола екосистемних послуг, що надаватимуться, до 2030 р. повинно бути збережено, оцінено і відповідним чином відновлено⁴. Саме тому правове регулювання збереження і використання біорізноманіття й встановлення його компонентів на законодавчому рівні може стати містком для упровадження екосистемного підходу й екосистемних послуг.

Другий компонент біорізноманіття згідно з Додатком 1 до Конвенції про охорону біологічного різноманіття – це *описані геноми та гени*, що у своїй сукупності формують генетичне різноманіття, а безпосереднім об'єктом правового регулювання у сфері використання виступають

¹ Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення: 14.04.2023).

² Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 29.12.2021 № 1777-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 256.

³ Millennium Ecosystem Assessment : вебсайт. URL: <https://www.millenniumassessment.org> (дата звернення: 14.04.2023).

⁴ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII.

генетичні ресурси, які, відповідно, є частиною біологічних ресурсів і являють собою генетичний матеріал, який має фактичну або потенційну цінність¹. Правове регулювання цих компонентів біорізноманіття здебільшого передбачено на міжнародному рівні, зокрема в Нагойському протоколі про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл вигід від їхнього використання до Конвенції про охорону біологічного різноманіття, який має важливе значення (ратифікований Україною 02.12.2021 Законом № 1926-IX)². Цей документ вважається ефективним інструментом реалізації положень ст. 15 зазначеної Конвенції і має на меті справедливий і рівноправний розподіл вигід від використання генетичних ресурсів, у тому числі шляхом забезпечення належного доступу до генетичних ресурсів і відповідної передачі відповідних технологій, урахуваючи всі права на ці ресурси й на технології, і шляхом достатнього фінансування, сприяючи тим самим збереженню біологічного різноманіття й сталому використанню його компонентів. Відповідно до згаданого документа, *використання генетичних ресурсів* означає проведення досліджень і розробок генетичного та (або) біохімічного складу генетичних ресурсів, у тому числі шляхом застосування біотехнології.

Іншим важливим актом виступає Картахенський протокол з біобезпеки до Конвенції про охорону біологічного різноманіття, ратифікований Законом України від 12.09.2002 № 152-IV³. Приписи Протоколу поширюються на транскордонне переміщення, транзит, оброблення й використання всіх живих змінених організмів, які можуть несприятливо впливати на збереження і стале використання біологічного різноманіття, беруться до уваги також і ризики для здоров'я людини. Ефективне виконання Протоколу дозволить виявити всю складність проблем забезпечення врахування тих аспектів, які безпосередньо

¹ Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 : ратиф. Україною 29.11.1994.

² Нагойський протокол про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл вигід від їхнього використання до Конвенції про біологічне різноманіття (29 жовт. 2010 р., Нагоя, Японія) : Україна приєдналася до Протоколу згідно із Законом України від 02.12.2021 № 1926-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k03 (дата звернення: 14.04.2023).

³ Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття (29 січ. 2000 р., м. Монреаль) : Україна приєдналася до Протоколу згідно із Законом України від 12.09.2002 № 152-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_935 (дата звернення: 14.04.2023).

стосуються збереження біорізноманіття, при формуванні міжнародної та національної політики в цій сфері¹.

Виходячи з того, що генетичні ресурси виступають окремим об'єктом правового регулювання, вони були предметом наукових досліджень деяких науковців. Так, вчені відносили, що виникають стосовно них, розглядали в контексті правового забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин як найважливішої складової біорізноманіття². Проте правове регулювання в цій сфері здебільшого досліджувалося з позицій правового забезпечення генетичної безпеки при використанні генетично-модифікованих організмів³, проведенні генетично-інженерної діяльності⁴, а також при вивченні правовідносин у сфері *біотехнологій*⁵ тощо. Зауважимо, що правове регулювання використання генетично модифікованих організмів здійснюється відповідно до Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». У згаданому Законі закріплено, що генетично модифікований організм, живий змінений організм (ГМО) – це будь-який організм, генетичний матеріал якого було змінено за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах⁶. З огляду на це варто відповісти на питання, чи можна вважати ГМО об'єктом правового регулювання у сфері використання природних ресурсів. Не будучи категоричними при відповіді на нього, усе ж наголосимо, що вони не відповідають ознаці

¹ Струтинська-Струк Л. В. Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.

² Курило В. І., Гиренко І. В., Курзова В. В. Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин через призму глобалізації проблеми біобезпеки. С. 97–115.

³ Коваленко Т. Правове забезпечення генетичної безпеки: міжнародний та національний аспекти. *Адміністративне право та процес*. 2015. №4 (14). С. 126–134. URL: <http://aplaw.net/index.php/journal/article/view/316/269> (дата звернення: 14.04.2023).

⁴ Струтинська-Струк Л. В. Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності : автореф. дис.

⁵ Піддубний О. Ю. Метод екологічного, природоресурсного права та права екологічної безпеки (на прикладі правового регулювання сфери біотехнологій). *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки*. 2017. №2. С. 50–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2017_2_11 (дата звернення: 14.04.2023).

⁶ Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31.05.2007 № 1103-V URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> (дата звернення: 14.04.2023).

природного походження. Так, вони, безсумнівно, є живим організмом, але він містить нову комбінацію генетичного матеріалу, отриману внаслідок використання сучасної біотехнології¹.

Для повного розуміння вбачається за доречне звернутися до наукової позиції О. Ю. Піддубного, який, досліджуючи відносини у сфері біотехнологій, зауважує, що функціональний поділ правовідносин у сфері біотехнологій з огляду на особливості методу правового регулювання, об'єкта і предмета логічно проводити за змістом. Учений, виходячи з цього, пропонує їх поділити на три окремі групи, а саме правовідносини: 1) щодо охорони і збереження біологічного ресурсу – біорізноманіття (*еколого-правові відносини*); 2) забезпечення біологічної безпеки (*антропоохоронні правовідносини*); 3) використання і відтворення біологічних ресурсів і процесів, з метою отримання суспільних благ і забезпечення розвитку людини і суспільства (ці правовідносини за своєю суттю є *природоресурсними*)². Таким чином, правове регулювання використання генетичних ресурсів належить до природоресурсних відносин, а регулювання відносин у сфері поводження з ГМО здійснюється через встановлення певних заходів забезпечення біобезпеки. У будь-якому випадку всі ці правовідносини органічно інтегровано в систему збереження біологічного різноманіття і сталого використання його компонентів.

Перейдімо до наступного питання – правового регулювання використання *окремих видів та спільнот* (як третьої групи досліджуваних компонентів біорізноманіття). Нами вже наголошувалося, що правове забезпечення збереження і сталого використання компонентів біологічного різноманіття здійснюється переважно шляхом фіксації вимог природоресурсного законодавства. Певні положення містяться в окремих спеціальних законах та інших нормативно-правових актах, що стосуються правового регулювання фауністичних і флористичних відносин, а також у законодавстві про Червону й Зелену книги тощо.

Так, у ст. 5 Закону України «Про рослинний світ»³ серед основних вимоги що висуваються до охорони, використання й відтворення рос-

¹ Біотехнології – це будь-який вид технології, пов'язаний з використанням біологічних систем, живих організмів або їх похідних для виготовлення або зміцнення продуктів, або процесів із метою їх конкретного вживання (див.: Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 : ратиф. Україною 29.11.1994).

² Піддубний О. Ю. Метод екологічного, природоресурсного права та права екологічної безпеки (на прикладі правового регулювання сфери біотехнологій). С. 53.

³ Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14> (дата звернення: 14.04.2023).

линного світу, вказуються: збереження природної просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності об'єктів рослинного світу; збереження умов місцезростання дикорослих рослин і природних рослинних угруповань; науково обґрунтованого, невиснажливого використання природних рослинних ресурсів тощо. Крім того, до цієї групи можна сміливо віднести правові норми щодо можливості обмеження загального використання природних рослинних ресурсів у разі їх виснаження, різкого зменшення популяційної та ценотичної різноманітності (ст. 9); лімітування і нормування використання ресурсів (ст. 11); платності (ст. 12); цільового характеру використання (ст. 14) тощо.

Принагідно додамо, що рослинний світ неодноразово ставав предметом правового дослідження в контексті відносин щодо збереження і використання біологічного різноманіття. Так, А. К. Соколова, розглядаючи теоретичні питання, пов'язані з системою принципів флористичного права, правове забезпечення збереження біологічного різноманіття обґрунтовано відносить до основних засад цієї підгалузі екологічного права. Вчена наголошує, що при веденні діяльності з використання, охорони й відтворення об'єктів рослинного світу і представників тваринного світу, виходячи з принципів збереження біологічного різноманіття й екосистемного підходу, варто приймати такі рішення і провадити такі види діяльності, які дозволили б запобігати негативному впливу останньої на стан біологічного різноманіття, навіть якщо це вимагає значних затрат¹. Своєю чергою, І. В. Гиренко, аналізуючи положення Конвенції про охорону біорізноманіття і їх місце в системі правового регулювання збереження рослинного світу України, акцентує на необхідності створення нових і вдосконалення тих, що існують, національних правових інструментів у сфері охорони, раціонального використання й відтворення рослинного світу відповідно до вимог Конвенції про охорону біологічного різноманіття². Вбачається за доцільне повністю погодитися з точкою зору науковця, більш того, майже такий саме висновок нами зроблений у попередньому параграфі.

¹ Соколова А. К. Актуальні питання теорії екологічного права. С. 3, 4.

² Гиренко І. В. Конвенція про охорону біорізноманіття в системі правового регулювання збереження рослинного світу. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського* : матеріали Четвертої Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 листоп. 2013 р.) / відп. за вип. М. І. Пашковський. Одеса : Фенікс, 2013. С. 453.

Висвітлюючи питання охорони, раціонального використання й відтворення рослинного світу, не можна залишити поза увагою наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Положення про Зелена книга України»¹. У цьому акті зазначено, що Зелена книга України є державним документом, у якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що зникають, і типових природних рослинних угруповань України, що потребують охорони і мають важливе значення як *складова біологічного різноманіття*. Як зауважують науковці, крім суто облікової функції, Зелена книга також виступає підставою для розроблення заходів з охорони й невиснажливого використання природних рослинних угруповань, що, до речі, здійснюється без порушення умов їх місцезростання. Проте в цьому нормативно-правовому акті, на жаль, не знайшли закріплення положення, присвячені регулюванню відносин щодо права власності, користування, відтворення й відповідальності за порушення законодавства в цій сфері. Виходячи з цього, вважаємо, що законодавцю слід усунути вказані прогалини, що, звісно, сприятиме належному правовому забезпеченню регулювання досліджуваних відносин².

Перейдімо до розгляду наступного об'єкта правового регулювання в цій сфері – тваринного світу, який, на переконання М. В. Краснової, за своїми екологічними й біологічними ознаками є компонентом навколишнього природного середовища, зокрема біорізноманіття³. Вчена слушно зауважує, що для підтримання екологічної рівноваги у природі, забезпечення сприятливого навколишнього середовища конче необхідне збереження біологічного різноманіття тваринного світу (у межах одного виду, різних видів і в екологічних системах)⁴.

¹ Про затвердження Положення про Зелена книга України : наказ М-ва охорони навколиш. природ. середовища та ядер. безпеки України від 19.02.1997 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-п> (дата звернення: 14.04.2023).

² Кім А. Историко-правові засади формування та розвитку законодавства щодо охорони і відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 186. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.128.52109>.

³ Краснова М. В. Правові засади охорони і використання тваринного світу. *Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка*. 2-ге вид. Київ : Юрид. думка, 2008. С. 410.

⁴ Петлюк Ю. С. Міжнародно-правове регулювання охорони об'єктів тваринного світу. *Правове регулювання економіки*. 2019. № 18. С. 147.

Підтвердженням цього виступає той факт, що в Законі України «Про тваринний світ» у ст. 2 одним з основних завдань законодавства України про охорону, використання і відтворення тваринного світу названо забезпечення умов збереження всього *видового й популяційного різноманіття тварин*¹. Крім того, у ст. 9 цього Закону закріплюються основні вимоги і принципи охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу, серед яких: збереження умов існування видового і популяційного різноманіття тваринного світу у стані природної волі; недопустимість погіршення середовища існування, шляхів міграції та умов розмноження диких тварин; збереження цілісності природних угруповань диких тварин; додержання науково обґрунтованих нормативів і лімітів використання об'єктів тваринного світу, забезпечення невиснажливого їх використання, а також відтворення; раціональне використання корисних властивостей і продуктів життєдіяльності диких тварин; платність за спеціальне використання об'єктів тваринного світу тощо. Однак не лише згаданим актом унормовуються відносини, що виникають у зв'язку з охороною, раціональним використанням і відтворенням тваринного світу. Так, низка вимог передбачається в Законі України «Про мисливське господарство та полювання»². Зокрема, ним встановлюються ліміти на використання мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду (ст. 16); видача дозволів на добування мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду (ст. 17); заборони щодо здійснення полювання (ст. 20) тощо.

Незважаючи на те, що вищезгадані закони у сфері флористичних і фауністичних відносин об'єкти рослинного і тваринного світу не визначають безпосередньо як компоненти біологічного різноманіття, однак основні вимоги Конвенції про охорону біологічного різноманіття щодо використання окремих біологічних ресурсів у цілому знайшли своє закріплення в їх положеннях.

Однак найбільшим досягненням українського права у сфері охорони біорізноманіття, на думку вчених, стало прийняття 07.02.2002

¹ Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 №2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (дата звернення: 14.04.2023).

² Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 № 1478-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14> (дата звернення: 14.04.2023).

Верховною Радою України Закону «Про Червону книгу України»¹ – головного нормативно-правового акта, приписи якого регламентують відносини, пов’язані з веденням Червоної книги, охороною, використанням і відтворенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного й рослинного світу, занесених до неї з метою запобігання їх зникненню з природного середовища, збереження їх генофонду. Відповідно до ст. 3 цього Закону, Червона книга є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних видів фауни і флори в межах території України, її континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони. У ній узагальнено відомості про сучасний стан цих видів тваринного й рослинного світу й закріплено заходи щодо їх збереження й відтворення. Крім того, Червона книга слугує підґрунтям для розроблення й реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону й відтворення біорізноманіття². Начебто підтверджуючи сказане, Г. М Левіна, розглядаючи правову охорону й використання рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів диків тварин, зазначає, що дикі тварини як складова біорізноманіття мають величезне екологічне, економічне, естетичне й виховне значення³.

Підсумовуючи, наголосимо, що правове регулювання використання окремих компонентів у національному українському законодавстві існує, але воно характеризується фрагментарністю, розпорошенням по різноманітних нормативно-правових актах. Крім того, відсутні законодавчо закріплені трактування компонентів біологічного різноманіття, що негативно впливає на правове регулювання збереження і сталого використання біорізноманіття в цілому й окремих його компонентів. Більш того, чітке визначення компонентів біологічного різноманіття як об’єктів правового регулювання у сфері використання – важлива передумова належного правового забезпечення цих відносин. Пояснюється вказане тим, що біологічне різноманіття виступає тією

¹ Про Червону книгу України : Закон України № 3055-III від 07.02.2002 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14> (дата звернення: 14.04.2023).

² Герасименко Я. О. Історико-правові засади створення Червоної книги України. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 116. С. 157, 158.

³ Левіна Г. М. Правова охорона та використання рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів диких тварин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2019. С. 1.

сполучною ланкою, яка пов'язує між собою його компоненти на всіх рівнях (видовому, генетичному та екосистемному). Виходячи з цього, вбачається, що через визначення місця біорізноманіття та його компонентів (у першу чергу найменш врегульованого в законодавстві – екосистеми) у системі об'єктів екологічного права, а також запровадження в законодавстві розуміння тривірності біорізноманіття з'являється можливість запровадження в повному обсязі екосистемного підходу як одного з основних принципів екологічного права.

§ 3. Особливості правового регулювання поведження з інвазійними чужорідними видами, що негативно впливають на біологічне різноманіття

Аналізуючи стан правового забезпечення збереження і сталого використання компонентів біологічного різноманіття, варто окремо зупинитися на регламентації поведження з інвазійними чужорідними видами і відносин, що у зв'язку з цим виникають. Передусім укажемо, що це питання попри негативний вплив згаданих видів на біологічне різноманіття так і не стало предметом наукових досліджень у галузі екологічного права. Отже, його вивчення і віднайдення способів вирішення є нагальним і має важливе значення для подальшого розвитку еколого-правової науки.

Перш ніж розпочати висвітлення питання, нагадаємо, що поява чужорідних видів тварин, рослин, грибів чи мікроорганізмів у нових місцях не завжди викликає занепокоєння, бо більшість із них не стають інвазійними, а навпаки, приносять користь суспільству. У той же час значна кількість чужорідних видів можуть стати інвазійними і негативно впливати на біорізноманіття й пов'язані з ним екосистеми, здоров'я і життя людини, мати інші соціальні й економічні наслідки, яким слід запобігти. З огляду на це нині інвазійні чужорідні види (далі – ІЧВ), точніше, їх поширення у світі, посідають друге місце серед причин втрати біорізноманіття в глобальному масштабі, поступаючись лише прямому знищенню середовища існування. Вказане зайвий раз

підтверджує гостру необхідність урегулювання питання поводження з ІЧВ і відносин, що виникають, і саме поводження з ІЧВ стає предметом наукових досліджень¹.

Зауважимо, що міжнародна спільнота тримає у фокусі питання протидії ІЧВ, акцентуючи на нагальності й необхідності його вирішення. Із цією метою на міжнародному рівні, у тому числі і в ЄС, розроблено і прийнято низку правових актів, планів і програм. Розгляньмо деякі з них.

Як було сказано раніше, основним міжнародно-правовим актом у цій сфері вважається Конвенція про охорону біологічного різноманіття. Так, у підп. h) ст. 8 серед багатьох заходів, якими забезпечується збереження умов *in situ*, передбачається запобігання упровадженню *чужорідних видів*, які загрожують екосистемам, місцям мешкання або видам, контроль їх або знищення². На нашу думку, ця стаття є вихідною для правового регулювання ІЧВ на міжнародно-правовому рівні, у той час як на національному рівні це питання вирішено не повною мірою. Так, аналізуючи екологічне законодавство України з позицій відповідності до положень цієї Конвенції, науковці наголошують, що у вітчизняній правовій базі наявні «білі плями», бо згаданий пункт Конвенції хоч і є імплементованим, проте норму сформульовано як принцип, гасло, без створення спеціальних механізмів³. Отже, зупинімося на цьому докладніше.

Спираючись на те, що Конвенція про охорону біологічного різноманіття, як уже зазначено, є основним документом, на розвиток її положень було прийнято низку документів, що стосуються контролю за ІЧВ. Як відомо, одним із головних органів Конвенції, який здійснює нагляд за упровадженням її норм, вважається Конференція сторін (КС). З огляду на це звернімося до її рішень і проаналізуємо правові механізми поводження з ІЧВ в контексті охорони і сталого використання біологічного різноманіття.

¹ Sokolova A. K., Tulina E. Ie. Legal Aspects of Invasive Alien Plant Species Regulation. *Environmental Policy and Law*. 2019. Vol. 49, No. 4/5. P. 300–305. DOI: <https://doi.org/10.3233/EPL-190177>.

² Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 : ратиф. Україною 29.11.1994.

³ Правові засади впровадження в Україні Конвенції про біорізноманіття : монографія / Н. Р. Малишева, В. І. Олещенко, С. В. Кузнєцова, Н. Д. Красіліч, В. І. Карамушка. С. 45.

Перш за все відзначимо той факт, що правовому регулюванню поведження з ІЧВ приділяється багато уваги майже на кожній КС. Так, починаючи з п'ятої наради, КС приймалося окреме рішення щодо ІЧВ, зокрема: *V/8 «Чужорідні види, які загрожують екосистемам, середовищам існування або видам»*, затверджене на 5-й КС у 2000 р.; *VI/23 «Чужорідні види, які загрожують екосистемам, місцям мешкання або видам»*, прийняте на 6-й КС у 2002 р.; *VII/13 «Чужорідні види, які загрожують екосистемам, середовищам існування або видам (ст. 8 (h))»*, затверджене на 7-й КС у 2004 р.; *VIII/27 «Чужорідні види, які загрожують екосистемам, середовищам існування або видам (ст. 8 (h)) : подальший розгляд прогалін і невідповідностей у міжнародній нормативній базі»*, затверджене на 8-й КС у 2006 р.; *IX/4 «Поглиблений огляд поточної роботи над чужорідними видами, які загрожують екосистемам, середовищам існування або видам»*, затверджене на 9-й КС у 2008 р.; *X/38 «Інвазійні чужорідні види»*, затверджене на 10-й КС у 2010 р.; *XI/28 «Інвазійні чужорідні види»*, прийняте на 11-й КС у 2012 р.; *XII/16 «Інвазійні чужорідні види: управління ризиками, пов'язаними з упродовженням чужорідних видів як домашніх тварин, акваріумних і тераріумних видів, а також як живої наживки та живого корму, а також пов'язани з цим питанням»*, затверджене на 12-й КС у 2014 р.; *XII/17 «Інвазійні чужорідні види: огляд роботи та міркування щодо майбутньої роботи»*, затверджене на 12-й КС у 2014 р.; *XIII/13 «Інвазійні чужорідні види: усунення ризиків, пов'язаних із торгівлею; досвід використання агентів біологічного контролю; та засоби підтримки прийняття рішень»*, прийняте на 13-й КС у 2016 р.; *I4/11 «Інвазійні чужорідні види»*, затверджене на 14-й КС у 2018 р.¹. Однак перераховані рішення – не єдині документи, присвячені стану справ і вирішенню проблем у цій сфері. Існують рішення, які стосуються норм зазначеної Конвенції з регулювання інших сфер, однак у яких згадуються й ІЧВ. Проаналізувавши положення цих актів, можемо констатувати, що під поняттям ІЧВ слід розуміти чужорідний вид, інтродукція і/або поширення якого створюють загрозу біологічній різноманітності. Кожен зі згаданих документів містить конкретні рекомендації щодо правового регулювання поведження з ІЧВ, визнача-

¹ Див.: COP Decisions. *Convention on Biological Diversity* : вебсайт. URL: <https://www.cbd.int/decisions/> (дата звернення: 14.04.2023).

ючи негативний вплив ГЧВ на біологічну різноманітність та її компоненти. Крім того, у них КС не лише закликає Сторони, а й пропонує іншим урядам: створювати й поширювати списки регульованих ГЧВ на основі аналізу ризику; обмінюватися інформацією про появу ГЧВ на територіях, що мають важливе природоохоронне значення; співпрацювати для запобігання подальшій інтродукції та поширенню цих видів тощо.

Додамо, що за результатами останньої, 15-ї КС (COP15) ухвалено рішення 15/4 про нову Куньмінсько-Монреальську глобальну рамкову програму в галузі біорізноманіття, якою визначені основні глобальні цілі до 2030 р. щодо збереження біорізноманіття. Так, Ціль 6 передбачає припинення, мінімізацію, скорочення та/або пом'якшення впливу ГЧВ на біорізноманіття й екосистемні послуги до 2030 р. щонайменше на 50%. На переконання КС, цього можна досягти за допомогою виявлення і регулювання шляхів інтродукції ГЧВ, запобігання інтродукції й поширенню пріоритетних ГЧВ поряд зі сповільненням темпів інтродукції й поширення інших відомих або потенційних ГЧВ, а також викорінення ГЧВ і контролю за ними, особливо на пріоритетних об'єктах, таких як острови¹.

Звісно, акти КС мають рекомендаційний характер, а їх упровадження залежить передусім від національних інтересів країн-учасниць, проте кожне рішення містить упроваджувальний механізм щодо тієї чи іншої норми, підкреслює і тлумачить найбільш пріоритетні вектори діяльності задля найефективнішого впровадження норм Конвенції 1992 р. Забігаючи наперед, укажемо, що ці рекомендації так і не було повною мірою враховано, як це передбачено в наведених рішеннях Конференції, а отже, не знайшли відображення в національному екологічному законодавстві. Вбачається, що цьому посприяло й те, що процес удосконалення екологічного законодавства, на жаль, не супроводжувався системними науковими дослідженнями, тобто не було підкріплення необхідності й нагальності їх імплементації. Як наслідок, це негативно позначилося на вирішенні питання забезпечення національним законодавством України належного правового

¹ Куньминско-Монреальская глобальная рамочная программа в области биоразнообразия : решение, принятое Конф. Сторон Конвенции о биол. разнообразии : пятнадцатое совещ., ч. II, Монреаль, Канада, 7–19 дек. 2022 г. *Convention on Biological Diversity* : вебсайт. URL: <https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-15/cop-15-dec-04-ru.pdf> (дата звернення: 14.04.2023).

регулювання у сфері поведження з ІЧВ. Вказане дає підстави стверджувати, що проблеми збереження і невиснажливого використання біологічного різноманіття доцільно розглядати в контексті правового регулювання поведження з ІЧВ, що негативно впливають на біологічне різноманіття.

Однак першочерговим кроком має бути все-таки закріплення в національному екологічному законодавстві дефініції ІЧВ, бо вона на даний момент відсутня, незважаючи на те, що більшістю положень міжнародних актів урахована. Така ситуація нікого не може влаштувати, оскільки не відповідає усталеному світовому правопорядку, зокрема і в згаданій сфері. Додамо, що єдине легальне визначення міститься у Протоколі про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат від 22.05.2003, ратифікованому Законом України від 04.09.2009 № 1621-VI. Так, у згаданому Протоколі закріплено, що ІЧВ – це немісцеві види, інтродуковані навмисно або ненавмисно за межами їх природних середовищ існування, де вони осіли, розмножуються й поширюються у способи, що завдають шкоди середовищу, до якого їх було ввезено¹.

Крім того, позитивним слід визнати й те, що в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який набрав чинності з 01.01.2020², міститься теза, що поширення *неаборигенних видів* у природних екосистемах викликає значний дисбаланс у біоценозах. Вбачається, що законодавець таким чином засвідчує наявність на сьогодні проблеми в цій сфері. Не можна оминати й того, що для досягнення Цілі 4 цього документа передбачається виконання такого завдання, як запобігання розповсюдженню інвазійних видів і контроль за їх появою й поширенням у природних екосистемах, у тому числі морських, що може стати передумовою для створення певного правового механізму регулювання вказаних відносин.

¹ Протокол про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної в м. Києві 22 травня 2003 р. : Україна ратифікувала Протокол Законом України від 04.09.2009 № 1621-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_366 (дата звернення: 14.04.2023).

² Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII.

До сказаного слід додати, що аналіз екологічного законодавства на предмет правового регулювання ІЧВ рослин і тварин, про що неодноразово зазначалося, підтверджує наявність фрагментарного правового забезпечення в цій сфері¹. У § 1 цього розділу згадувалося про види рослин, які вважаються чужорідними для країни або адвентивними. Згідно з офіційними даними, їх у нашій державі близько 830, із них близько 100 видів рослин оцінюються вченими і карантинними службами як інвазійні або такі, що мають високу інвазійну спроможність, а близько 50 є небезпечними інвазійними. Однак головне, що треба пам'ятати, так це те, що ІЧВ (рослин і тварин) – один із ключових негативних чинників, вплив яких призводить до зменшення або зникнення багатьох місцевих видів дикої флори і фауни, завдає збитків сільській та іншим сферам економіки України².

У той же час існує певний масив законодавчих актів стосовно правового регулювання поведінки з інвазійними видами рослин, які, на наш погляд, можуть скласти правову основу цієї сфери. Серед них назвемо закони України «Про рослинний світ», «Про карантин рослин», а також наказ Міністерства аграрної політики України від 29.11.2006 № 716, яким затверджений Перелік регульованих шкідливих організмів (він, на нашу думку, недосконалий і потребує перегляду). Проте вказані акти оперують іншими термінами, зокрема, «шкідливий організм» – будь-який вид, штам або біотип рослин, тварин, патогенний агент, шкідливий для рослин чи продуктів рослинного походження, до них у тому числі можна віднести комах, кліщів, грибки, бактерії,

¹ Sokolova A. K., Tulina E. Ie. Legal Aspects of Invasive Alien Plant Species Regulation ; Suietnov Ye., Tulina E. Ecosystem Approach in Dealing with Invasive Alien Species: International, European and Ukrainian Experience of Legal Regulation. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2021. Vol. 4, No. 3. P. 79–93. DOI: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.040308> ; Kopytsia Ye. M., Tulina E. Ye. Legal Regulation of Invasive Alien Species with Regards to Climate Change in Ukraine. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 155. С. 110–123. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.243496> ; Туліна Е. Є. Особливості юридичної термінології об'єктів тваринного світу, що негативно впливають на довкілля. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 152–161. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193303> ; Туліна Е. Є. Правове регулювання інтродукції в Україні. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 186–197. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.234134>.

² Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища у 2021 році / М-во захисту довкілля та природ. ресурсів України. 2022. С. 93, 103. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf> (дата звернення: 14.04.2023).

віруси, нематоди та бур'яни. У контексті наведеного наголосимо, що не всі інвазійні види рослин відповідають вимогам вітчизняного фітосанітарного законодавства щодо критеріїв, за якими їх можна віднести до переліку регульованих шкідливих організмів. Отже, для того щоб не виникало непорозумінь, треба узгодити приписи нормативно-правових актів, внести до них зміни. Так, у ст. 34 Закону України «Про карантин рослин» передбачається фітосанітарні заходи, що вживаються в карантинній зоні: інспектування й фітосанітарна експертиза об'єктів регулювання; здійснення контролю за проведенням локалізації та ліквідації карантинних організмів відповідними особами; заборона вивезення заражених карантинних організмів із карантинних зон; фумігація (знезараження) об'єктів регулювання в разі вивезення їх із карантинної зони в зону, вільну від регульованих шкідливих організмів; технічна переробка об'єктів регулювання, заражених карантинними організмами¹. Незважаючи на їх розмаїття, мета єдина – запобігання поширенню шкідливих організмів, які безпосередньо включено до Переліку. Однак залишаються поза увагою інші види ІЧВ. Окреслене питання законодавцем не врегульоване, а єдиною нормою, спираючись на приписи якої забезпечується правове регулювання рослин, не занесених до переліку шкідливих організмів, у тому числі й інвазійних видів рослин, нині є ст. 22 Закону України від 09.04.1999 «Про рослинний світ»², де закріплено, що з метою охорони здоров'я населення, запобігання захворюванню тварин і заподіяння збитків рослинному світу, суб'єктами господарювання можуть вживатися заходи, спрямовані на регулювання поширення і чисельності окремих видів дикорослих рослин (отруйних, наркотиковмісних, карантинних тощо). Наведене зайвий раз підтверджує, що це питання потребує негайного вирішення. До речі, у цій же статті вказується, що потрібно розробити і затвердити перелік дикорослих видів рослин, поширення і чисельність яких підлягають регулюванню, а також порядок життя відповідних заходів. На жаль, цей документ так і не було прийнято, як наслідок, відсутнє належне правове забезпечення. Щоправда, пряма заборона на використання в озелененні територій населених пунктів інвазійних (чужорідних) видів рослин міститься в Типових правилах бла-

¹ Про карантин рослин : Закон України від 19.01.2006 № 3369-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3348-12> (дата звернення: 14.04.2023).

² Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV.

гоустрою території населеного пункту¹, а в деяких областях було навіть затверджено місцеві переліки інвазійних видів рослин. Наприклад, рішенням Закарпатської обласної ради від 23.03.2017 № 721 був затверджений Перелік інвазійних видів рослин Закарпатської області², що нараховує близько 30 видів судинних рослин, які підлягають моніторингу і контролю. У багатьох містах України існують програми боротьби з бур'янами, серед яких найнебезпечнішим визнано амброзію полинолисту (*Ambrosia artemisiifolia* L.)³. Також у деяких населених пунктах України розроблено і прийнято місцеві програми ліквідації самосіву борщівника Сосновського, який не є бур'яном та карантинним видом, але в той же час має інвазійні властивості. Отже, у різних областях на місцевому рівні успішно розробляються і вживаються комплексні заходи щодо регулювання поширення й чисельності окремих видів інвазійних рослин, що, безсумнівно, слід визнати позитивним кроком у вирішенні цієї проблеми.

Також нещодавно новелою законодавчого регулювання в цій сфері стало затвердження Міндовкілля переліку чужорідних видів дерев, заборонених у відтворенні лісів (наказ від 03.04.2023 № 184, зареєстрований у Міністерстві юстиції України за № 695/39751). До Переліку увійшли 13 видів: айлант найвищий, аралія маньчжурська, в'яз низький, гледичія колюча, горіх чорний, дуб червоний, каркас західний, клен ясенелистий, маслинка вузьколиста, павловнія (види та гібриди), робінія звичайна, черемха пізня, ясен пенсильванський. Відтепер ці види заборонено використовувати для створення та відновлення лісів та позахисних смуг в Україні⁴.

Перейдімо до правового регулювання поведінки з інвазійними видами тварин. Перш за все вкажемо, що в Законі України «Про тварин-

¹ Типові правила благоустрою території населеного пункту : затв. наказом М-ва регіон. розвитку, буд-ва та житл.-комун. госп-ва України від 27.11.2017 № 310. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1529-17> (дата звернення: 14.04.2023).

² Перелік інвазійних видів рослин Закарпатської області : затв. рішенням Закарпат. обл. ради від 23.03.2017 № 721. URL: <https://zakarpat-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/721-Перелік-інвазійні-види-рослин.gar> (дата звернення: 14.04.2023).

³ Див., наприклад: Про затвердження Програми щодо боротьби з бур'янами на території міста Харкова на 2017–2021 рр. : рішення Харків. міськ. ради від 19.04.2017 № 635/17. URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/658964> (дата звернення: 14.04.2023).

⁴ Міндовкілля затвердило перелік чужорідних видів дерев, заборонених у відтворенні лісів. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України* : офіц. вебсайт. 05.05.2023. URL: <https://mepr.gov.ua/mindovkilliya-zatverdilo-perelik-chuzhoridnyh-vydiv-derev-zaboronenyh-u-vidtvorenni-lisiv/> (дата звернення: 10.05.2023).

ний світ» у ст. 37 серед основних заходів забезпечення охорони тваринного світу передбачається запобігання проникненню у природне середовище України *чужорідних видів диких тварин* і вжиття заходів щодо недопущення негативних наслідків у разі їх випадкового проникнення¹. Інший акт, яким є Закон України «Про аквакультуру», встановлює правове регулювання використання *чужорідних та немісцевих видів* гідробіонтів у сфері аквакультури². Спираючись на наведене, можна стверджувати, що національне законодавство використовує достатньо різну термінологію у сфері, що розглядається, а це, звісно, негативно позначається на правозастосовній практиці. На нашу думку, саме застосування терміна «інвазійні чужорідні види» відповідає усталеній міжнародній практиці правового регулювання цих відносин.

Висвітлюючи порушене питання, вбачається за доречне акцентувати на тому, що досі залишається відкритим питання вироблення виваженого і продуманого підходу до правового регулювання таких відносин у національному законодавстві. Зокрема, фауністичне законодавство містить норми, що регулюють чисельність тварин, які виступають об'єктами тваринного світу, у першу чергу це стосується шкідливих мисливських тварин (ст. 32 Закону «Про тваринний світ», ст. 33 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»). У той же час існують тварини, віднесені до шкідливих організмів і безпосередньо до шкідників тваринного походження, а також немісцеві (чужорідні) види, які можуть мати певні інвазійні властивості і становлять загрозу для навколишнього природного середовища. Виходячи з цього, бажано об'єднати всі згадані види тварин (а саме шкідливі організми тваринного походження; шкідливі тварини, які використовуються в мисливському господарстві, та ІЧВ тощо) на підставі їх шкідливого впливу на довкілля і розглядати як окрему категорію, що підлягає особливому правовому регулюванню – через установлення спеціального правового механізму регулювання об'єктів тваринного світу, які здійснюють або можуть здійснювати певний негативний (шкідливий / інвазійний) вплив³.

¹ Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 № 2894-III.

² Про аквакультуру : Закон України від 18.09.2012 № 5293-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17> (дата звернення: 14.04.2023).

³ Туліна Е. С. Особливості юридичної термінології об'єктів тваринного світу, що негативно впливають на довкілля. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 152–161. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193303>

Не можна оминати й новел 2021 р., якими стали розроблення і прийняття Стратегії біобезпеки та біологічного захисту (далі – Стратегія), затвердженої Указом Президента України від 17.12.2021 № 668/2021. Згідно з приписами акта на сьогодні в державі спостерігається тенденція до посилення негативного впливу біологічних чинників на населення і навколишнє природне середовище, існує можливість виникнення загроз біологічного походження, пов'язаних з імовірними негативними наслідками розвитку сучасних біотехнологій та синтетичної біології, міграційними процесами, транскордонними переміщеннями тварин, товарів, появою нових збудників емерджентних інфекцій, проявами біотероризму, відсутністю чітко визначеної процедури провадження генетично-інженерної діяльності тощо¹.

Проаналізувавши згаданий правовий акт, можна стверджувати, що майже всі положення покликані сприяти в першу чергу усуненню можливих біологічних загроз, у тому числі і з боку ІЧВ, які, на жаль, нині є найменш врегульованим на законодавчому рівні об'єктом, а також генетично модифікованих рослин і тварин. Серед запланованих заходів, які передбачаються в цьому акті, можна назвати внесення змін до механізму здійснення контролю за поширенням ІЧВ у різних сферах господарської діяльності й мінімізації їх негативного впливу; розроблення критеріїв віднесення видів рослинного і тваринного світу до ІЧВ; затвердження переліків таких видів з урахуванням рівнів небезпеки, яку вони становлять, тощо. Однак до цього вже були спроби врегулювати питання інвазійних видів. Ідеться про проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії щодо поводження з інвазійними чужорідними видами флори і фауни в Україні на період до 2030 року»². На жаль, його так і не було прийнято, але його основні положення знайшли відображення у прийнятому нещодавно плані заходів із реалізації Стратегії біобезпеки та біологічного захисту на 2022–2025 роки.

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту»: Указ Президента України від 17.12.2021 № 668/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021> (дата звернення: 19.04.2023).

² Проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії щодо поводження з інвазійними чужорідними видами флори і фауни в Україні на період до 2030 року». *Міністерство екології та природних ресурсів України*: офіс, вебсайт. URL: <https://menr.gov.ua/news/33368.html> (дата звернення: 29.11.2022).

Підсумовуючи, вкажемо, що проведений аналіз положень Стратегії біобезпеки та біологічного захисту і планів заходів до неї дає можливість стверджувати, що цей документ є, з одного боку, спробою обійняти неосяжне, а з іншого – величезним кроком уперед у напрямі створення єдиної системи біобезпеки й біологічного захисту (включаючи всі можливі види біозагроз, у тому числі ІЧВ флори і фауни, правове регулювання яких так і не знайшло свого законодавчого закріплення). Попри це Стратегію можна вважати актом, який відображає саме безпековий підхід до правового регулювання в цій сфері, хоча вироблення комплексного правового механізму правового регулювання поведження з ІЧВ (рослин і тварин) неможливий без внесення змін до проресурсових актів екологічного законодавства. З огляду на це вважаємо, що прийняття в майбутньому Стратегії щодо поведження з ІЧВ буде виваженим кроком, до того ж очікуваним і необхідним.